

UDK 316.75-053.81

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Hariz Šarić, Zlatan Delić

STAVOVI STUDENATA O VEZI IZMEĐU TURSKIH SERIJA I ESTETSKI OBILJEŽENOG DRUŠTVENOG PONAŠANJA MLADIH

Živimo u doba medijske konstrukcije stvarnosti. Danas je pristup medijima ključni politički, komercijalni pa čak i kognitivni resurs, a socijalni učinci medija općenito mogu biti pozitivni i negativni. Znanstvenoteorijski pristup proučavanju serijskog programa još uvijek je u početnim fazama razvoja, posebno u zemljama bivše Jugoslavije. U ovom radu autori su analizirali i empirijski istraživali kompleksnu povezanost između suvremenih turskih serijala i socijalnog ponašanja. Bez obzira na sve negativne efekte pasivizacije i komercijalizacije građanstva, koji dolaze sa procesima neoliberalne globalizacije, analiza suvremenih turskih serijala može doprinijeti kulturnim projektima univerzalizacije elementarnih ljudskih vrijednosti kao što su ljubav, mir, poštenje, porodična harmonija, solidarnost, razumijevanje i raznolikost ljudskog iskustva. Na drugom stupnju analize, znanstvenoteorijska istraživanja suvremenih turskih serijala mogu doprinijeti relativizaciji određenih stereotipa o tome da postoje nepomirljive razlike između zapadnih i istočnih kulturnih vrijednosti koje se promoviraju i nameću u televizijskim serijama, sapunicama, kao dominantnim medijskim komercijalnim proizvodima zadnjih dvadesetak godina. To je je naročito vidljivo iz analize utjecaja suvremenih turskih serijala i porasta razine njihove gledanosti na medijskom prostoru ex Jugoslavije, osim Republike Slovenije. Opći koncept raznolikosti postaje naročito važan u bivšim socijalističkim državama kao što su Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska. Članak je nastajao na tragu kritičkog propitivanja Adornovog stava da industrijalizacija masovne kulture potpomaže umjetničke forme koje podstiču pasivnost, dok avangardne umjetničke forme izraženo kroz estetiku posebnog podstiču kritičku misao i opiru se komercijalizaciji, kao i na tragu kritičkih stavova turskog

autora Ferhata Güneşa kada navodi da medijski sadržaji koji se ponavljaju u televizijskim serijama mogu imati značajan utjecaj na percepciju porodice i razumijevanje njenih unutarnjih interakcija u doba transformacije svih oblika društvenosti

U našem radu su prezentirani rezultati istraživanja o stavovima studenata koji govore o kompleksnim postmodernim vezama između masovne gledanosti suvremenih turskih serija i socijalno konstruiranog ponašanja mladih. Istraživački uzorak čini ukupno 300 studenata sa deset fakulteta Univerziteta u Tuzli - Bosna i Hercegovina. Rezultati istraživanja potkrepljuju tezu o pozitivnom 'utjecaju' suvremenih turskih serijala, kako se izjasnilo 77 posto ispitanika, dok 23 posto ispitanika tvrdi da je utjecaj suvremenih turskih serijala na socijalno (konstruirano) ponašanje mladih negativan. Prema rezultatima, 82,5 posto ispitanika smatra da televizijske serije potiču djecu i mlade na nasilje.

Ključne riječi: Turske serije, suvremeni turski serijali, socijalno ponašanje, stavovi studenata, mediji

1. UVOD

Kada kažemo da živimo u doba *medijske konstrukcije stvarnosti*, time želimo reći da živimo u vrijeme novo-medijskog premještanja (gotovo svake) postojeće imaginacije prostora drugog i slike o sebi i drugima. Baviti se istraživanjem prirode interakcija između medijski konstruiranih slika života i njihove recepcije kod mladih ljudi koji izgrađuju vlastite životne stilove i orijentacije dosta je teška zadaća ali ne i nemoguća interpretativna misija. U analizu ove problematike upuštamo se polazeći od radne pretpostavke da medijska konstrukcija svijeta, na bilo koji način, može biti povezana sa kulturnim ili estetskim orijentacijama koje su značajne za sociokulturno razumijevanje i samorazumijevanje ponašanja mladih i studenata u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. državi koja je iznutra obilježena aksiološkim gubitkom samopredodjenja jedinstvenoga kolektivnog identiteta. Stanovništvo Bosne i Hercegovine i okruženja je tokom zadnjih nekoliko decenija izloženo specifičnim (medijski konstruiranim) oblicima simboličkog, korporativnog, političkog, etnomatematičkog, ideološkog, (pseudo)religijskog i stvarnog nasilja, tako da 'estetiziranje' tog nasilja proizvodi niz nesporazuma. Utoliko je moguće govoriti i o 'kulturološkom', medijskom i identitarnom nasilju, koje proizlazi iz specifične, još uvijek vrlo tajnovite, povezanosti "nasilja i identiteta" (Azurmendi, 2002). Postoje filozofi koji (još uvijek) smatraju da je "put u stvaralačku avanturu bitno svojstvo čoveka kao povesnog bića (Petrović,

2016:19). Aporetičnost i otvorenost ljudske egzistencije nije međutim samo filozofsko ili antopološko pitanje, nego i pitanje sudbine umjetnosti u doba antiestetike, te se postavlja pitanje u koju kategoriju spadaju televizijske serije i sapunice i kako ih percipiraju mladi kojih ih često gledaju

Uloga medija posvuda je postala presudna u procesima pretvaranja ljudi u gledaoce ili 'želeće strojeve' za gledanje i konstrukciju „stvarnosti globalnoga svijeta” koji se pretvorio i u nizove pokretnih slika. Temeljne kategorije života, kao što su društvene veze, ljubav i uzajamna komunikacija, postaju izmijenjene zbog samih uslova u kojima se razumijevaju promjene, a ne samo zbog nezaustavljivog prodora masovnih medija u polje društvene konstrukcije „stvarnog” i „virtualnog”. Masovni mediji govore umjesto nas samih, i oni nas zavode tako što nas odvođe od nas samih. “Govor je prešao iz područja znanstvene brige u polje korporacijskih eksploatacija” (Alić, 2008). Svjedoci smo mogućnosti da novinarska sloboda može značiti i slobodno proizvođenje smeća, prodaju i preprodaju tuđe intime, te globalni oblik osvajanja i porobljavanja svijeta - ne možemo se ne nasmijati oglasu koji nam je pedesetih godina objašnjavao što nas slijedi? Umjesto *slobode* servirana nam je *sloboda slušanja i gledanja*? Ne dakle slobodu za cijeli svijet, nego slobodu cijeloga svijeta da može čuti, slušati - program emitiran odnekuda (McLuhan, 1951: 88-90). Slično je i danas, ali i znatno drugačije jer se i društvena stvarnost koja utječe na percepcije “slike” i priroda riječi koje govore o društvenoj konstrukciji stvarnosti dodatno izmijenila. Kulturna mapa modernog, odnosno postmodernog svijeta, postala je upitna, mada se prava pitanja o medijskim konstrukcijama i rekonstrukcijama te mape rijetko postavljaju.

“Logika profita” nadživljava prerano proglašenu “smrt filozofije” i umjetnosti ali ne prevazilazi uslove svoje vlastite proizvodnje. Izgleda da živimo u epohi vladavine tržišno orijentirajućeg postmodernizma koji se pretvorio u obrnuti nihilizam, u novo-medijsku pseudonegaciju nihilizma koja žudi za “prisustvom” i samoprisustvom: estetika se nalazi u dobu antiumjetnosti, u nemogućnosti pronalaska izlaza iz vlastitog “sumraka” (Morawski, 1990). Danas je, izgleda, od modernističkog koncepta *slobode* na kome se izgrađivala i modernistička estetika i sociologija kulture i umjetnosti, preostala još samo prazna ljuštura ispražnjenog značenja lažne sintagme “slobodnog tržišta” prividno oslobođenog od protekcionizma “nevidljive ruke”. Da li je ono što smo nekada nazivali ‘kulturom’, zauvijek pretvoreno u *masovnu kulturu* zavodljivog konzumerizma slike koja bi nam željela nešto reći a da ne razmišljamo o njoj? Jesmo li u svijetu masovne proizvodnje kolektivnog privida osuđeni na recikliranje kolektivnih obmana iz prošlosti bez filozofskog glasa koji bi mogao postati racionalno raz-

birljiv za sve zainteresirane sudionike razgovora o razbijenom ‘ogledalu’ “Zapadne”, ali i druge do sada poznate “racionalnosti”? Ili je, možda, ponovo riječ o nečemu sasvim ‘drugom’ a što se javlja samo kao simptom na marginama nemogućih sučeljavanja ‘identiteta’ i ‘razlike’ u samom ‘drugom’, o čemu, ponovo, ne znamo dovoljno bez obzira na poziciju iz koje govorimo: “Pitamo se kakve izgleda imaju elementi kulture iz periferije, koji bi, poput jamaičanske reggae i kubanske salse, egipatskog politekonomista Amina i slovenskog filozofa Žižeka, mogli nešto izmijeniti na Zapadu. Jesu li ti elementi perifernih kultura na zapadu ostali po svom utjecaju slični onim u Europi u vrijeme Montesquievih *Perzijskih pisama*, Mozartova *Turskog marša* ili Coleridgeova Kublaj-kana? (Katunarić, 2012: 95).

Ali problem je izgleda i u tome što već odavno možemo svjedočiti nemogućnost kontekstualiziranja jedinstvenog značenja ‘zapadne’ (i ‘istočne’ slike svijeta), te možemo – poput svih koji su, na rubovima “kasne modernosti” izgubili povjerenje u pretjerano masivne i apstraktne metafizičke kategorije – cinično žalovati kako “ni sopstveno lice ne možemo identificirati jer mu je simetrija izmijenjena ogledalom” (Baudrillard, 1998).

Izgubljeni su zajednički nazivnici za znanost, rad i umjetnost, pa otuda i nazivnici za “sliku svijeta” koja bi mogla biti na brzinu predočena, estetizirana i tako “jasna i razgovijetna” svima. Život više nije spektakl, više podsjeća na sapunicu koja želi prikazati život (Alić, 2008).

Postoji dosta očitih dokaza da omladina i prosječni bolonjski studenti previše vremena gube na virtualnu i površnu komunikaciju, na društvene mreže poput *facebooka* i *twittera*, te na komercijale i zaglupljujuće oblike zabave, a tu spadaju i televizijske serije - zanemarujući pritom kritičko preispitivanje dogmatskih i ‘retardirajućih’ tendencija evidentnih u povlaštenim formama komercijalnog obrazovanja. Istraživanja iz domena društvene kritike i socijalne patologije, jasno ukazuju na društveno konstruirano ponašanje mladih. Društvena tranzicija, psihološke i fizičke posljedice rata kao što je post-traumatski sindrom, invaliditet, nepotpune i dezorganizovane porodice, osiromašenje velikog dijela populacije, ekonomsko nasilje, visoka nezaposlenost, pad životnog standarda, povećanje ponude ilegalnih poslova, porast kriminaliteta, alkoholizam, dostupnost droge, dramatično urušavanje elitističkih intelektualnih i estetičkih vrijednosti - samo su neke najuočljivije ambijentalne osobenosti bosanskohercegovačkog okruženja.

U ovom radu želimo naglasiti neke pozitivne i neke negativne dimenzije, posljedice i okolnosti u kojima se odvija konzumiranje suvremenih turskih serija. Istraživanje koje smo proveli predstavlja zapravo istraživanje medijske percepcije (i

kontekstualizirane recepcije) turskih sapunica, dakle istraživanje načina na koji gledatelji doživljavaju sapunice, a dijelom i slične vrste medijskih proizvoda.

Općenito smatramo da je najprije potrebno dobro poznavati stvari o kojima govorimo da bismo ih uopće mogli kritizirati, komparirati i objektivnije sagledavati njihove implikacije na društvenu konstrukciju stvarnosti i tek onda, možda, i na ponašanje, odnosno na neke sekvence realnog života za koje bi se ponekad moglo reći da istovremeno pripadaju i fikcionalnom svijetu serija i sapunica. Stoga smo pošli od razrade sociološkog koncepta *recepcije* medijskih sadržaja turskih serija iz perspektive sociokulturne kritike medijske konstrukcije stvarnosti. Konceptualno-analitičko i metodološko ishodište teorijskog dijela ovog rada predstavlja stav francuskog sociologa Tourainea koji glasi da se “sociologija nije konstituirala kao neposredno proučavanje društvenog života – to je previše uopćena definicija – nego nastaje s definicijom dobra u smislu društvene korisnosti načina ponašanja koje promatra” (Touraine, 2007: 277). U našem slučaju, to *dobro* nastaje kao medijska konstrukcija stvarnosti, kao roba (medijski proizvod), i kao etičko dobro (vrijednosna orijentacija koja definira i značajan dio životnog stila zasnovan na konzumerizmu, recepciji serija). Stoga to društveno i javno dobro posmatramo i kao *javnu stvar*, odnosno kao masovnu *recepciju* jedne vrste popularnih televizijskih serija (turske serije) koje, iz dana u dan, vrlo rado gleda dosta raznolika tranzicijska publika na Balkanu, od penzionera i osoba sa posebnim potrebama, preko cijele nove klase nezaposlenog prekarijata, pa sve do mladih ljudi i bolonjskih studenata na sva tri ciklusa studija, a u empirijskom dijelu fokusiramo se samo na istraživanje stavova o serijama među populacijom prvog ciklusa studija Univerziteta u Tuzli.

Mada u novijim teorijama kulturne produkcije postoje značajni kritičari, poput Žižeka, koji su, kao što je poznato, napisali dobre filozofske kritike o filmovima koje ponekad nisu ni sagledali do kraja, apstraktni filozofski pristup izgleda ne može ponuditi traženi empirijski model za sociokulturno objašnjenje i razumijevanje onoga što doista svakodnevno vidimo (prepoznajemo) kao društvenu stvarnost, a povezano je za načinom medijske konstrukcije virtualne stvarnosti koja se, u redovnim razmacima, uz neizbježne marketinške poruke, prikazuje, odnosno emitira u serijalima. Kada govorimo o turskim serijama i njihovoj estetskoj recepciji među stanovnicima Bosne i Hercegovine, potrebno je reći da ne postoje sistematične kritičke analize društvenih i imaginativih učinaka koji nastaju kao rezultat dugotrajne ovisnosti o gledanju takve vrste medijskih proizvoda. Postoje, međutim, različiti novinski osvrti i kraći komentari. Neki od tih komentara ne idu dalje od prigodnih pohvala, a većina (osim nekih ciničnih) ostaje zarobljena u zdravorazumski konstruiranim stereoti-

pima. Nekritički komentatori, zaslijepljeni balkanskim identitarnim manirima i međusobnim samoobmanjivanjem, preskaču preko stoljeća kao preko stepenica, i tako se priklanjaju lažnoj historijskoj svijesti i nakaradnoj hermeneutici brkajući često televizijsku sliku o stvarnosti i stvarnost samu. Predrasude prema gledanju serija potrebno je stoga istraživati u različitim interpretativnim kontekstima, jer se radi o fenomenima koji su multidimenzionalni i višestruko značajni za razumijevanje transformacije svih oblika društvenosti u početnim dekadama 21. stoljeća. Svakodnevna medijska ponuda serija upućuje na potrebu interdisciplinarnog znanstveno-teorijskog pristupa koji polazi od teze koja govori o tehnološkom i medijskom pretvaranju svijeta u niz pokretnih slika.

2. TEORIJSKI I KRITIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Zadnjih godina pojavilo se niz studija o regionalnom identitetu, koje razbijaju splet ideologijski proizvedenih dogmi i stereotipa (Ristić, Marinković, 2016) a odnose se i na medijsku konstrukciju stvarnosti. Problem načina konstrukcije, rekonstrukcije i interpretacije društvene stvarnosti u sociologiji je otvoren značajnim djelom Alfreda Schutza koje i nosi naslov *Problem društvene stvarnosti*. Ono što nazivamo *društvenom stvarnošću* nikada nije samorazumljivo. Ni knjige, ni tekstovi, ni mediji, ne nude niti mogu ponuditi objektivni odraz stvarnosti, nego predstavljaju forme društvene *proizvodnje* ili *rekonstrukcije* te stvarnosti.

Ukratko, stvarnost je uvijek konstruirana, i da bismo, kao akteri, ili kao interpretatori, uopće razumjeli tu stvarnost, uvijek ‘moramo’ pripisati neki smisao (ili besmisao) realnom ili virtualnom kontekstu u kojem možda tragamo samo za privremenim i uvijek otvorenim značenjima.

Postoji značajno semantičko preklapanje ali i razlike između serija i sapunica. Univerzalna definicija sapunice ne postoji, dok televizijska serija označava niz filmskih djela, koja se obično emitiraju u isto vrijeme u određenim danima na televiziji. Sapunica je naziv za radio i televizijske serije dramskog tipa koje karakterizira nepostojanje klasičnog raspeta, nominalno neograničeno trajanje, odnosno broj epizoda. Sapunica je američki izraz jer ta je forma nastajala tridesetih godina prošlog stoljeća na radiostanicama, a sponzorirali su je proizvođači deterdženata i kozmetike. Primjer televizijskog kiča su sapunice, koje imaju banalnu predvidljivu i lako pamtljivu radnju s likovima čija je prošlost puna skandala i senzacionalnih obrata. Sapunice za većinu pasiviziranog prosječnog gledateljstva predstavljaju glavnu

eskapističku preokupaciju, a za istraživače medija, kao i istraživače slobodnog vremena, jedan su od glavnih novijih izazova.

Britanski sociolog (Giddens, 1998) s pravom je podsjetio na činjenicu da se osnovno zapažanje multikulturalizma bazira na tvrdnji o nemogućnosti strogog razdvajanja različitih medijskih i kulturnih proizvoda, a nagla popularnost i široka gledanost turskih, meksičkih i španskih serija i sapunica dodatno doprinosi intrigantnosti te tvrdnje. Sapunice u kulturološkom, antropološkom i mediološkom smislu ne moraju uvijek imati isključivo negativne učinke.

Mladi su takvi kakvo je društvo odraslih. Mladi nam poručuju da kad govorimo o njima zapravo govorimo o sebi. Sve se više razvijaju znanosti koje se bave problemima mladih i mladima kao problemom. Autori razmatraju uglavnom negativne učinke televizije na zdravstveno stanje gledatelja i međuljudske odnose, osobito u porodici. Moguće je govoriti o sve većem broju „televizijskih“ ovisnika koji se u svom patološkom ponašanju ne razlikuju od korisnika psihoheмиjskih supstanci. Takvo stanje je posebno alarmantno u populaciji mladih kojima je televizija ponekad i odgajatelj i zamjena za roditelje. Televizija postaje utočište i utjeha mnogima kojima je prava stvarnost nesnosna, neprihvatljiva i nedostupna. O razumijevanju, međusobnom usaglašavanju i regeneraciji svijeta Parsons metaforički poseže za aforizmom Edwarda Ericsona: „Svijet nije moralan niti nemoralan; to mogu biti jedino ljudi. Onaj ko hoće pokrenuti svijet, mora prvo pokrenuti sebe”.

Bosanskohercegovačka tranzicijska stvarnost, ukoliko tako nešto postoji i može se dokazati, podsjeća na jednu fantastično strašnu sapunicu, u kojoj je strašno to što više ništa ne izgleda strašno. Sapunice, kao serije koje milioni ljudi svakodnevno gledaju na televiziji – bez obzira koje imago-loško, sociosemiološko, estetičko ili antiumjetničko značenje im pripisujemo – jesu ono drugo od stvarnosti a ne sama stvarnost. Razumijevanje imago-loškog konteksta u kojemu se gledaju i doživljavaju sapunice, u određenim situacijama može biti poticajno za kritičku samorefleksiju, pa čak i terapeutsko. Latinsko-grčkom kovanicom *imagologija* (lat. *imago* - slika, predodžba, misao; grč. *logos* - govor, riječ, pojam, misao, razum) označava se od kraja 1960-ih posebna istraživačka grana komparativne književnosti koja se bavi proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe) (Dukić, 2009). Termin *imagologija* u ovom radu razumijevamo u još širem značenju. Nije slučajno što se krajem 20. stoljeća istraživanje pamćenja (i to više njegove društvene uslovljenosti nego saznanjne vrijednosti) našlo u središtu mnoštva međugranskih društvenih disciplina u čijem središtu se nalazi sociologija.

Bosanskohercegovačko (postratno) društvo, slično kao i srbijansko ili hrvatsko društvo, karakterizira svekolika ekonomska, politička, socijalna, ekološka, moralna, identitarna i opća orijentacijska kriza, i to u najširem aksiološkom, mediološkom i imagološkom smislu.

Jedna od centralnih karakteristika sapunice, kao serije pokretnih slika, jeste što se svaka epizoda završava upravo u trenutku kada treba da se dogodi nešto „važno”. I upravo taj prekid u prikazivanju samog „događaja” - prekid koji se događa kada je radnja na najinteresantnijem (prekinutom) mjestu, koje služi kao novi početak za sljedeću scenu - gledaoca izaziva da (jedva) čeka sljedeću epizodu i vidi šta će se desiti. S obzirom da se sapunica kao specifičan žanr, kao serija koja se stalno nastavlja i prekida, nikada ne može završiti (jer u tom slučaju ne bi ni bila sapunica), ona je supertehnološka serija slika i si-mulirajućih događaja, koji se neprestano smjenjuju, ponavljaju ili koji tek treba da se dogode. Ali same te televizijske slike od kojih se sastoje nepregledne se rije sapunica, bez obzira na to da li stvarno postoji to što one prikazuju, funkcioniraju kao lažni „higijenski” strojevi, kao ogromna tele-tehnološka mašinerija, pogon za ispiranje mozgov a miliona ljudi koji su pretvoreni u „mentalne klonove” (Alić, 2008).

Svaka sapunica jeste svojevrsna posthumanistička serija sladunjavih ili strašno krvavih slika načinjenih od „sapuna” (koji ne može da se istopi) jer se sam „sapun” kao gradivni materijal serije, sastoji od beskonačno mnogo nerastopljivih „sapunčića”, ili simulakruma (Baudrillard, 2004). A svaki „sapunčić” postaje nova, samorekreirajuća epizoda, za koju nije teško pronaći ni glumce ni statiste, kojih ionako ima mnogo jer je većina ljudi, nakon „smrti čovjeka” (Foucault) postala neobični „višak” (Agamben); traže se virtualni prijatelji u tele-tehnološki porobljenom i isposredovanom svijetu lažnih slika i strašno nepodnošljivih događaja.

Događaji prikazani u sapunicama nisu ni stvarni, niti su ljudski, nego su tele-tehnološki konstruirani. Oni simuliraju, doduše jako dobro, stvarne događaje koji su se već desili, ili bi, prema logici same stvari, odnosno stroja, tek trebali da se dese. Dakle, strogo govoreći, serija je sastavljena od *ničega*, od sapunske pjene (balončića koji nestaju u istom trenutku u kojemu i nastaju). Stoga serija kao serija tih balončića, u svijetu koji liči na niz konkurirajućih sapunica, nikada ne može doslovno završiti. Ili, preciznije, uvijek je moguće snimiti još jednu, ili više epizoda koje završavaju samo zato da bi se ponovo nastavile. Kraj jedne epizode istovremeno je i početak nove. Sapunica je stoga najbolji antifilozofijski primjer kako tele-tehnologija i masovni mediji poništavaju ne samo *mišljenje*, nego i *djelovanje* i ljudske autentične *osjećaje*. Serija sastavljena od sapunica koje zahvaljujući tehničkoj reprodukciji i

smrti umjetnosti, dolaze stalno iznova, u novim serijama, predstavlja p/ostvareni primjer onoga što je Hegel nazvao „lošom beskonačnošću”.

Međutim, ako se vratimo razumu, ipak je moguće vidjeti i pozitivnu stranu distanciranog i uravnoteženog analiziranja gledanosti suvremenih turskih serijala u specifičnim okolnostima poput onih o kojima ovdje govorimo. Pozitivnu energiju tih sapunica vidimo u kritičkom otvaranja mogućnosti za nove emancipatorske i kreativne redeskrpcije i reinterpretacije medijski posredovanih slika Balkana (kao „nemogućeg” civilizacijskog prostora koji prkosi mijenama i protoku vremena). Moguće je pretpostaviti da bi dubinska imagološka analiza smisla i besmislenosti same ponavljajuće logike i dijalektike sapunica mogla pomoći u pronalaženju drugačijih, boljih i inteligentnijih načina opisivanja nas samih i onoga što je od starih načina reprezentiranja nas samih, kao ljudi, ostalo. Šta je ostalo od kulture pozivanja na univerzalna ljudska prava? Šta je ostalo od kulture drugoga koje je „drugo od istoga”; drugo od nas samih kao ljudi? Šta je, iz bosanskohercegovačke postgenocidne perspektive, ostalo od pozivanja na „naša” ljudska prava i prava „ostalih” o kojima određene međunarodne pravne institucije (upravo kao u sapunicama) neprestano govore, ne primjećujući diskriminatorski karakter samog jezika kojim se ljudi kao ljudska bića imenuju kao „ostali”?

Ali to, takva pitanja, na ovom mjestu, na ovom za mnoge neprijatelje suživota nemogućem mjestu, ostavljamo po strani.

Otvorenost svakodnevnog estetskog iskustva koje traga za temeljima slobode i ljubavi prema ljudima kao ljudima, stoga otvara prostore za nove i radikalne kritike ljudske otuđenosti u postvarenom svijetu lažnih slika i iskonstruiranih događaja. Negativne aspekte sapunica, kao televizijskih serija koje se neprestano vrte i ponavljaju, u situaciji kada svijet (svijest) treba buditi, a ne uspavljivati, mogli bismo vezati za opću činjenicu da već dugo živimo nakon „smrti umjetnosti” i kulture u avangardnom značenju te riječi.

Sociolozi koji su se zadnjih decenija bavili istraživanjem različitih umjetničkih formi došli su do zanimljivih otkrića. Značajnu dimenziju predstavlja transformacija umjetnosti i međunarodnog umjetničkog tržišta, pri čemu nagla ekspanzija meksičkih, turskih i španskih sapunica, od 90-ih godina 20-og stoljeća, počinje igrati vrlo važnu ulogu u razumijevanju novih formi kulturne proizvodnje na početku 21. stoljeća.

Studije o umjetnosti drugih naroda, izvan zapadne umjetničke tradicije, kao i nastojanja nezapadnih umjetnika da se priključe avangardnim umjetničkim pokretima, ukazuju na to da suvremene kulturne industrije i prakse postaju raznolikije (Oguibe, O. and Enwezor, O. 1999; Zolberg, V. And Cherbo, J. M. 1997).

Opći koncept raznolikosti estetskog iskustva postaje naročito važan u bivšim socijalističkim državama kao što su Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska. Bez obzira na sve negativne efekte pasivizacije i komercijalizacije građanskog statusa, koji dolaze sa procesima neoliberalne globalizacije, analiza suvremenih turskih serijala može doprinijeti kulturnim projektima univerzalizacije elementarnih ljudskih vrijednosti kao što su ljubav, porodična harmonija, solidarnost i razumijevanje.

Na drugom stupnju analize, znanstvena istraživanja suvremenih turskih serijala mogu doprinijeti relativizaciji određenih stereotipa o tome da postoje nepomirljive razlike između zapadnih i istočnih kulturnih vrijednosti koje se na obje strane svijeta promoviraju i nameću u televizijskim serijama, sapunicama, kao dominantnim medijskim komercijalnim proizvodima zadnjih dvadesetak godina.

Znanstveno proučavanje sapunica može doprinijeti raspravama o ulozi koju televizijske prakse masovne proizvodnje imaju u procesima dominacije i otpora u društvu. Na primjer, (Adorno, 2003) je utvrdio kako industrijalizacija kulture potpomaže umjetničke forme (poput nekih vrsta popularne muzike) koje podstiču pasivnost, dok avangardne umjetničke forme podstiču kritičku misao i opiru se komercijalizaciji.

Nove teorije, nastoje da objedine gledište o „proizvodnji kulture“ s idejama koje su preuzete iz drugih savremenih socioloških teorija, uključujući postkolonijalizam, neoinstitucionalizam i teorije mreže aktera (Hennion, 2001). Što se estetike tiče, globalizacija je istakla neka različita iskustva ljepote (Scholte, 2009: 273). Transplanetarni odnosi omogućili su svjetsku raširenost određenih umjetničkih i televizijskih formi, kao i porast mješovitosti i prožimanja tih formi.

Na žalost, o socijalnim učincima avangardne umjetnosti 20. stoljeća, „postkolonijalnim studijama znanosti i tehnologije“ (Harding, S. 2005), ili o „kom-paratističkoj imago-logiji“ (Dyserinck, H. 2009), „estetici alteriteta“ (Syndram, 2009), prosječni „bolonjski studenti“ u Bosni i Hercegovini ne uče gotovo ništa. Masovni mediji i korporativne reklamne poruke zamijenili su lijepu književnost, prvu filozofiju, socijalnu epistemologiju, dvostruku hermeneutiku - *učinili su suvišnim mišljenje*. Čak se i transcendentalna meditacija, kao i sve što možemo poželjeti, koristi u reklamne svrhe. Logika reklamne poruke ne želi da poznaje ništa što se ne može naručiti, dobiti, kupiti, prodati, odmah i na brzinu. I to nije sve. Mediji su postali više od „spektakla“ (Debord, 1999). Masovni mediji - upravo poput sapunica - i konstruiraju i rekonstruiraju teško podnošljivu tranzicijsku stvarnost. Ta stvarnost je prepuna postratnih ekonomskih, socijalnih, emocionalnih i psiholoških trauma. Trauma je trauma zato što boli a ljudi žele zaboraviti izvor traume koja im se dogodila ili im se događa. Ljudi su željni uživanja u neki drugačiji život u koji ih vode omiljeni likovi njihovih omiljenih sapunica.

A upravo tu vrstu uživanja svakodnevno im omogućava desetina sapunica koje se mogu pratiti na desetinama satelitskih TV kanala u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj.

Medijska politika ostala je pod utjecajem ambivalentnih etnopolitičkih, marketinških, konzumerističkih i drugih popularnih strategija konstrukcije i rekonstrukcije stvarnosti, tako da se može govoriti o specifičnom, medijski obilježenom post/p ostmodernističkom, a u biti antimodernističkom haosu, koji sa manihejskim, crno-bijelim svijetom borbe između dobra i zla, ljubavi i mržnje, opraštanja i osvete (kao i sa svijetom zamaskiranog zla, trača, ogovaranja, podmetanja, svakojakih prevara i spletki, koji se prikazuje u sapunicama) ima mnogo toga zajedničkog. Otuda ogromna privlačnost gledanja ne samo turskih, nego i drugih sapunica, što je dodatni dokaz koji ide u pravcu estetske univerzalizacije ljudskog iskustva svijeta.

Sapunice su na mnoge ljude djelovale kao neka vrsta lijekova (laksativa), koji omogućavaju lakše podnošenje surove tranzicijske stvarnosti stvarajući bar privremeni, fiktivni osjećaj toliko žuđenog zadovoljstva i ugone. Sapunice se gledaju svaki dan, i to nije sve: da bi se razumio smisao radnje one se moraju gledati redovno, svaki dan iznova, što omogućava gledaocima da uživaju do mile volje.

Nagla popularnost i vrlo dobra gledanost turskih, meksičkih, indijskih, španskih (a u zadnje vrijeme i hrvatskih i srbijanskih) serija i sapunica, omogućena je činičnikom što u Bosni i Hercegovini postoji ogromna populacija radno i intelektualno neaktivnog stanovništva. Postoji veliki broj penzionera, studenata, domaćica, na primjer žena seljanki, ali i takozvanih intelektualki, koje više ne žive na selima i nemaju obaveza da se brinu o domaćinstvu, djeci ili bližnjima, nego su se radosno dočepale raskošne topline gradskih stanova, gdje su u prilici da uživaju sve čari fantastičnog svijeta sapunica u koje se mnoge od njih svim srcem uživljavaju. Jedan broj tih besposlenih žena, što je paradoksalno, žive dosta lagodno u odnosu na svoj raniji život. Neke od njih imaju mnogo više slobodnog vremena koje sada mogu sasvim slobodno trošiti na gledanje televizije. Zatim, tu je i veliki broj ratnih i civilnih invalida kojima je, nažalost, upravo televizija (uz neizbježne sapunice, utakmice, loto i proročice) jedini sveprisutni saveznik koji im, čini se, pomaže u zaboravu traume i samozaboravu teško podnošljivog života.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Sprovedeno istraživanje po karakteru je populaciono, a osnovni ciljevi su mu bili da obezbijedi podatke o prevalenci i učestalosti različitih utjecaja gledanja suvremenih

turskih serijala na socijalno ponašanje mladih i da dokumentuje/identifikuje pozitivne pravce djelovanja.

U radu je korištena servej istraživačka metoda, metoda teorijske analize, deskriptivna metoda, kritička analiza diskursa, dvostruka hermeneutika i postkolonijalni pristup.

U svrhu šire obrade, metodom slučajnog uzorka i dobrovoljno, anketirano je (300) tri stotine studenata sa deset fakulteta Univerziteta u Tuzli - Bosna i Hercegovina. Podaci su prikupljeni na osnovu anketnih upitnika za studente, konstruisanog za potrebe ovog istraživanja. Angažirano je 28 anketara¹ koji su osposobljeni za istraživanje (sprovođenje ankete). Pri obradi podataka korišten je Statistički paket SPSS 16. U analizi podataka su korištene osnovne statističke analize (frekvencija distribucije varijabli) i komparativna analiza između varijabli.

Na temelju dobivenih rezultata založili smo se za kritičku i refleksivnu imagologiju u kontekstu sagledavanja pozitivnih i negativnih utjecaja suvremenih turskih serijala na ponašanja mladih. Istraživanje je sprovedeno u periodu od januara do maja mjeseca 2016. godine.

Tabela 1 prikazuje karakteristike uzorka u okviru nekoliko općih parametara: spol, fakultet i godina studija.

Tabela 1.

	Frekvencija	- procenat (%)
Spol		
Muški	180	-60,0%
Ženski	120	-40,0%
Fakultet		
Društvene znanosti	160	-53,33%
Prirodne znanosti	90	-30,0 %
Medicinske znanosti	50	-16,67%
Godina studija		
Prva godina	80	-26,66%
Druga godina	70	-23,33%

---

¹ Anketari su bili studenti četvrte godine studija Socijalnog rada Univerziteta u Tuzli.

Treća godina	60	-20,0%
Četvrta godina	60	-20,0%
Peta godina	20	-6,67%
Šesta godina	10	-3,33%

Ispitanicima su na početku postavljena dva otvorena pitanja s namjerom da im se pojača (osnaži) osjećaj da je njihovo mišljenje zaista važno i kako bi se prevazišla odbojnost prema anketnom istraživanju.

Na pitanje: možete li nam ukratko opisati vaša iskustva sa gledanjem televizijskih serija, oko dvije trećine ispitanika su naveli da su iskustva pozitivna, dok je jedna trećina navela negativna iskustva. Na drugo otvoreno pitanje: navedite koje pozitivne vrijednosti mogu imati suvremeni turski serijali (ako smatrate da postoje?), ispitanici su naveli saradnju, kooperaciju, prijateljstvo, nesebično pomaganje, ljubav, mir, poštenje, porodičnu harmoniju, solidarnost, razumijevanje, raznolikost ljudskog iskustva i sl.

Dosadašnja istraživanja spolne strukture studenata Univerziteta u Tuzli pokazuju da su zastupljeniji studenti muškog spola od studenata ženskog spola. Istraživanjem sprovedenim na Univerzitetu u Tuzli za navedeni period obuhvaćeno je 60,0% ispitanika muškog spola i 40% ispitanica ženskog spola. Ovaj omjer ispitanika po spolu na reprezentativan način odslikava stanje spolne strukture na Univerzitetu u Tuzli.

Istraživanjem je obuhvaćeno 160 studenata fakulteta društvenih znanosti ili 53,33%, 90 studenata fakulteta prirodnih znanosti ili 30,0% i 50 studenata fakulteta medicinskih znanosti ili 16,67%, što je omjer ispitanika prema broju upisanih studenata na navedenim fakultetima Univerziteta u Tuzli.

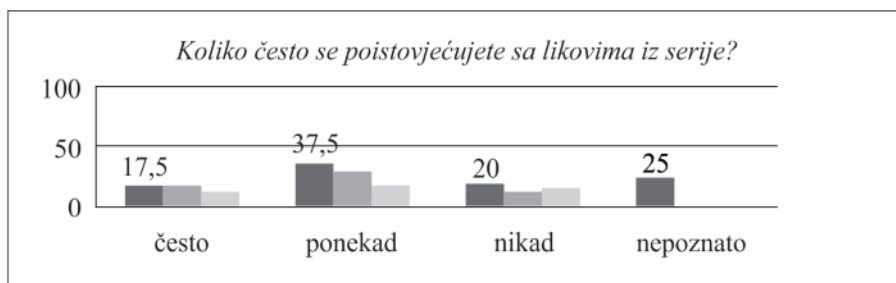
Istim principom smo se rukovodili pri izboru ispitanika u odnosu na godinu studija.

Na pitanje *koliko često gledate* suvremene turske serijale, ukoliko napravimo komparaciju odgovora na ovo pitanje na osnovu fakulteta koje pohađaju, možemo konstatovati da ispitanici sa fakulteta društvenih znanosti 59,37% ili 95 njih izjavljuje da često gleda suvremene turske serijale, dok njih 18,75% ili 30 ispitanika uopšte ne gleda serije. Od ukupno 90 ispitanika sa fakulteta prirodnih znanosti, 47 njih ili 52,2% odgovara da često gleda suvremene turske serijale, a 23 ili 25,6% ispitanika uopšte ne gleda serije, dok 29 ili 58% ispitanika sa fakulteta medicinskih znanosti izjavljuje da često gleda suvremene turske serijale, a njih 10 ili 20% ispitanika uopšte ne gleda serije. Kada analiziramo učestalost gledanja serija u odnosu na godinu studija, onda je primijetna pravilnost da na svim fakultetima sa druge i treće godine studija naj-

zastupljeniji su ispitanici koji često gledaju suvremene turske serijale, dok su manje zastupljeni studenti završnih godina studija.

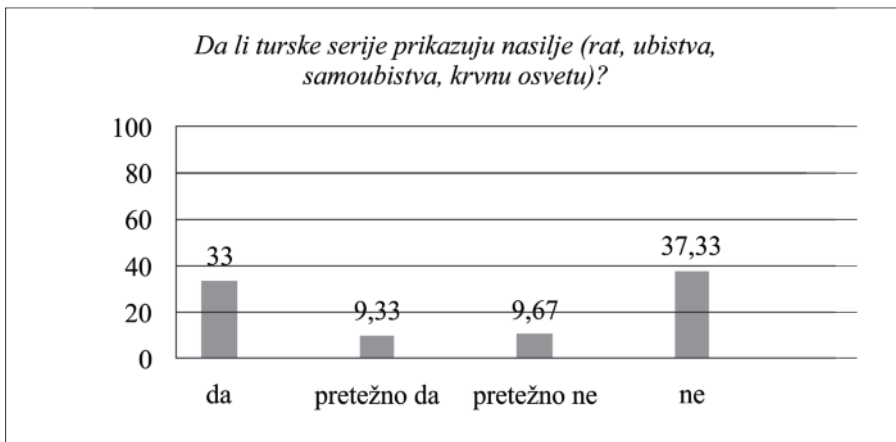
1. O tome *koliko puta zanemarite svoje obaveze da biste gledali* suvremene turske serijale *ispitanici su se izjasnili*: 21,87% ili 35 ispitanika sa fakulteta društvenih znanosti izjavljuje da često zanemari svoje obaveze da bi gledalo suvremene turske serijale, dok njih 43,75% ili 70 ispitanika uopšte ne zanemaruje svoje obaveze. Istraživanje pokazuje da sa fakulteta prirodnih znanosti, 37 njih ili 41,1% odgovara da često zanemari svoje obaveze da bi gledalo suvremene turske serijale, a 18 ili 20% ispitanika uopšte ne zanemaruje svoje obaveze, dok 15 ili 30% ispitanika sa fakulteta medicinskih znanosti izjavljuje da često zanemari svoje obaveze da bi gledalo suvremene turske serijale, a njih 19 ili 38% ispitanika zbog gledanja serija ne zanemaruje svoje obaveze.

2. Pitali smo ispitanike *koliko često se poistovjećujete sa likovima iz serije*. Mišljenja ispitanika o tome su podijeljena.

Podaci prikazani u grafikonu ukazuju na činjenicu da je najzastupljeniji odgovor *ponekad* i to na fakultetu društvenih znanosti 60 ispitanika ili 37,5%, na fakultetu prirodnih znanosti, 27 njih ili 30,0% i fakulteta medicinskih znanosti 9 ispitanika ili 18% (Grafikon 1). Da se *često* poistovjećuje sa likovima iz serije izjasnilo se 28 ispitanika ili 17,5% sa fakulteta društvenih znanosti, na fakultetu prirodnih znanosti, 16 njih ili 17,8% i fakulteta medicinskih znanosti 6 ispitanika ili 12%. Za odgovor da se *nikad ne poistovjećuje* sa likovima iz serije opredijelilo se 32 ispitanika ili 20% sa fakulteta društvenih znanosti, na fakultetu prirodnih znanosti, 12 njih ili 13,33% i fakulteta medicinskih znanosti 8 ispitanika ili 16%. Kad je u pitanju spolna struktura onda je signifikantno da se osobe ženskog spola u većem omjeru poistovjećuju sa likovima iz serija i to u 70% slučajeva u odnosu na 30% osoba muškog spola. Istraživanje pokazuje da ispitanici nižih godina studija su više skloni poistovjećivanju sa likovima iz serije i to u omjeru 3:1 u odnosu na više godine studija.

3. Na postavljeno pitanje *da li suvremeni turski serijali prikazuju agresivna ponašanja (rat, ubistva, samoubistva, krvnu osvetu)*, trećina ispitanika (33%) ili 99 ispitanika pozitivno odgovara na postavljeno pitanje, 28 ispitanika ili 9,33 odgovorilo je sa pretežno da, 29 ispitanika ili 9,67 odgovorilo je sa pretežno ne, dok je 112 ili 37,33% ispitanika odgovorilo negativno. 27 ispitanika ili 9,0% izjavljuje da im nije poznato da li *suvremeni turski serijali* prikazuju agresivna ponašanja, a 5 ispitanika se nije izjasnilo (Grafikon 2). Ako uzmemo rezultate iz prethodne tabele kojom smo konstatovali da je od ukupnog broja ispitanika njih 141 ili 47 % (nešto manje od polovine) izjavilo da agresija nije sadržana u turskim serijama, zaključujemo da je među njima 96 ispitanika ženskog spola ili 68,08%, i 45 ispitanika muškog spola ili 31,91%. Od toga najzastupljeniji su ispitanici ženskog spola sa fakulteta društvenih znanosti, njih 70 ili 7,91%, sa fakulteta prirodnih znanosti 20 njih ili 20,83% i fakulteta medicinskih znanosti 6 ispitanika ili 6,25% . Možemo zaključiti da su najsenzibiliraniji ispitanici sa fakulteta društvenih znanosti kad je u pitanju percepcija agresije u *suvremenim turskim serijalima*.

4. Na pitanje *da li televizijske serije potiču djecu na nasilje*, ispitanici njih 248 ili 82,5% je odgovorilo potvrdno, dok su 34 ispitanika ili 11,33 dala negativan odgovor. 19 ispitanika se nije izjasnilo. Razlog za visok procenat pozitivnih odgovora može se naći u ciljanoj skupini - djeci kao vulnerabilnoj i pogodnoj za manipulaciju, koja je sadržana u postavljenom pitanju. Najveći broj ispitanika sa fakulteta društvenih znanosti i fakulteta medicinskih znanosti smatra da postoji mogući protektivni utjecaj gledanja televizijskih serija na nasilno ponašanje djece.

O prisutnosti *ovisnosti o alkoholu i drogama u suvremenim turskim serijalima* (Tabela 2) izjasnili su se svi ispitanici. Rezultati koji su dobijeni, ukršteni su i po kri-

teriju spolne pripadnosti, te se može vidjeti da ukupno 248 ispitanika (149 ispitanika muškog spola i 99 ispitanica ženskog spola) smatra da ovisnost *nije prisutna* i da *pretežno nije prisutna* u turskim suvremenim turskim serijalima, što čini više od 4/5 ispitanika. Da je prisutno i pretežno prisutno prikazivanje ovisnosti u serijama izjasnilo se manje od petine ispitanika i to 31 ispitanik muškog spola i 21 ženskog spola.

Iz grupe odgovora na pitanja prisutnosti u serijama oblika ponašanja koji razgrađuju zajednicu i dovode do sukoba i međusobnih konflikata (npr. destruktivnost, agresivnost, blud, ovisnost, neurotičnost, trač, sebičnost i sl.), može se zaključiti da najveći broj ispitanika 82,67% smatra da oni nisu zastupljeni.

Koliko često je u suvremenim turskim serijalima prisutna ovisnost o alkoholu i drogama?

		Pris utna	Pretežno prisutna	Pretežno nije prisutna	Nije prisutna	Ukupno
Fakultet društvenih znanosti	M	5	6	21	64	96
	Ž	3	5	12	44	64
Fakultet prirodnih znanosti	M	3	7	13	31	54
	Ž	2	5	8	21	36
Fakultet medicinskih znanosti	M	5	5	9	11	30
	Ž	2	4	5	9	20
Ukupno	M	13	18	43	106	180
	Ž	7	14	25	74	120

Pitali smo ispitanike koliko često suvremeni turski serijali prikazuju ljubav, mir, poštenje, porodičnu harmoniju, solidarnost i razumijevanje? Od ukupno 300 ispitanika više od 4/5 - 264 ispitanika ili 88% se izjasnilo pozitivno kroz odgovore često i pretežno često. Odgovore pretežno rijetko i rijetko navelo je 26 ispitanika ili 8,67%, dok se 10 ispitanika (svi sa fakulteta prirodnih znanosti) nije izjasnilo. Rezultati pokazuju da ispitanici afirmativno doživljavaju sadržaje suvremenih turskih serijala

koje doprinose razvoju zajednice, skladnim odnosima među njenim članovima (npr. saradnja, kooperacija, prijateljstvo, nesebično pomaganje i sl.).

Na pitanje *Koliko puta ste bili motivisani, gledajući suvremene turske serijale da činite, po uzoru na likove, dobra djela prema siromašnima, bolesnima, starim osobama, osobama sa onesposobljenjem, djeci bez roditeljskog staranja itd.?* Većina ispitanika njih 273 ili 91% su odgovorili odgovorima *skoro uvijek* i *često*, povremeno je odgovorilo 6 ispitanika ili 2%, dok je sa odgovorima *rijetko* i *skoro nikad* odgovorilo je 18 ispitanika ili 6% ispitanika dok 3 ispitanika ili 1% se nije izjasnilo. Svaki ispitanik sa fakulteta medicinskih znanosti se izjasnio odgovorom *uvijek*, dok su ispitanici koji su odgovorili *skoro nikad* sa fakulteta prirodnih znanosti. Može se zaključiti da su studenti koji studiraju na fakultetu medicinskih znanosti senzibiliziraniji prema vulnerabilnim skupinama stanovništva.

Na pitanje *koliko mladi gledajući TV-serije prihvataju i oponašaju stil življenja i stil oblačenja?* Odgovori ispitanika su različiti. Većina ispitanika se izjasnilo pozitivno 220 ili 73,33 %, dok se njih 45 ispitanika ili 15% izjasnilo negativno. Nije odgovorilo na pitanje 35 ispitanika ili 11,67%.

Najveći broj ispitanika koji su se izjasnili da mladi gledajući TV-serije prihvataju i oponašaju stil življenja i stil oblačenja su ispitanici sa fakulteta društvenih nauka dok je najveći broj onih koji su negativno odgovorili sa fakulteta medicinskih znanosti.

Na postavljeno pitanje *Koliko često je gledanje suvremenih turskih serijala pozitivan poticaj da naučite nešto o turskoj kulturi, historiji, društvenim i socijalnim odnosima i jeziku* pozitivno se izjasnilo 264 ispitanika li 88%, negativno se izjasnilo 17 ispitanika ili 5,67% dok se nije izjasnilo 19 ispitanika ili 6,33%, iz čega možemo zaključiti da saponice u kulturološkom, antropološkom, mediološkom i imagološkom smislu imaju pozitivne učinke i da se gledanjem saponica značajno smanjuju stereotipi i predrasude prema pojedinim državama.

Na pitanje *Šta smatrate najpozitivnijim porukama suvremenih turskih serijala* navodimo nekoliko odgovora koje su ispitanici napisali: Suvremeni turski serijali podstiču produktivnu raspravu; suvremeni turski serijali su mi pomogli da srušim predrasude o Turcima; porodični odnosi u turskim serijama (poštovanje roditelja, odnos prema starijim članovima porodice i sl.) mogu biti primjer poželjnih odnosa; gledanje suvremenih turskih serijala mi je pomoglo da priprelim ispit i obavim druge studentske obaveze jer sam bio inspirisan uspjehom (školskim ili poslovnim) omiljenog lika...

Kad su u pitanju odgovori ispitanika na pitanje *Da li je djeci potrebno zabraniti gledanje suvremenih turskih serijala*, većina ispitanika je odgovorilo negativno njih

215 ili 71,67%, dok je 58 ispitanika ili 19,33% odgovorilo sa *da*. Nije se izjasnilo 27 ispitanika ili 9%. Na otvoreni dio pitanja kao razloge za zabranu ispitanici su naveli sljedeće: Gledanje suvremenih turskih serijala može negativno utjecati na djecu; gledanje suvremenih turskih serijala je gubljenje vremena; gledanjem serija zanemaruju svoje obaveze; gledanje suvremenih turskih serijala podstiče kod mladih neprikladno ponašanje; gledanje suvremenih turskih serijala može dovesti do nasilja u porodici i razdora porodice; gledanje suvremenih turskih serijala oduzima vrijeme za razmišljanje i kritičko rasuđivanje; gledanje suvremenih turskih serijala je oblik socijalne izolacije; često dešavanja u suvremenim turskim serijalima utječu na negativno dječije ponašanje i odnos prema drugima.

4. ZAKLJUČAK

Sistematična istraživanja ukupnih društvenih značenja gledanja televizijskih serija u Bosni i Hercegovini nisu zastupljena u potrebnoj mjeri. Jasno je da zasebno istraživanje televizijskih serija u tranzicijskom kontekstu nije primarni društveni problem vrijedan istraživanja, jer postoje mnogi drugi problemi (izazovi) koji su značajniji od višedecenijskog i kontinuiranog masovnog gledanja serija. Ali, ako imamo u vidu da u današnjem umreženom društvu tele-tehnološki konstruiranih pokretnih slika masovni mediji, serije, sapunice i virtualne igre mogu imati realne društvene učinke kompenziranja racionalnih načina na koje je moguće kreirati individualne i kolektivne slike i predstave o ljudskoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti - onda možemo doći i do suprotnih zaključaka. Ovo prigodno istraživanje je pokazalo da je percepcija ispitanika (studenata Univerziteta u Tuzli) o tome da li postoji mogućnost egzaktnog mjerenja društvenih implikacija medijske konstrukcije stvarnosti koja bi, hipotetski posmatrano, mogla nastati kao rezultat dugotrajnog i kontinuiranoga gledanja turskih serijala na estetski obilježene vrijednosne orijentacije i društvene stavove mladih relativno pozitivna. Nastojali smo umanjiti deficit sociološko-teorijskih i kritičkih istraživanja problematike medijske konstrukcije stvarnosti na jednom dosta ograničenom primjeru *receptije* turskih serija u okolnostima nedostataka longitudinalnih kvalitativnih istraživanja društvenih i *imaginarnih značenja* nekih osnovnih pojmova i terminologije koja je povezana s upotrebom tih pojmovima u javnom diskursu. Cilj je bio ukazati na heuristički značajnu razliku između tranzicijske društvene stvarnosti u kojoj živimo i medijske konstrukcije stvarnosti na primjeru kontekstualno uslovljene interpretacije društvenih i imaginarnih značenja turskih serija među populacijom studenata.

Pošli smo od načelnog stava da je u teorijama *medijske konstrukcije stvarnosti* neophodan dijalog sa filozofijom medija, sociologijom tehnologije, sociologijom cyber kulture, interpretativnom sociologijom, sociologijom kulture i umjetnosti, sociosemilogijom, kritičkom analizom diskursa, postkolonijalnim studijama, studijama o regionalnom identitetu, teorijama ovisnosti i drugim alternativnim interpretacijama naše tehnološki izmijenjene stvarnosti. U završnim dijelovima rada taj stav je i potvrđen jer je očito da se monodisciplinarna istraživanja opiru dijaloškom karakteru društvenih procesa. Životi pojedinaca i pojedinki u mnogim su popularnim medijskim diskursima izbrisani ili obesmišljeni različitim mitološkim konstrukcijama nekritički preuzetim iz monumentalnih historija, tako da se imaginacijski potencijali ‘umjetničkog’ zamišljanja budućnosti često sužavaju umjesto da se šire. Pritom često izgleda da su životi takozvanih „običnih ljudi“ uvijek u sjeni nečega što ih nadmašuje i prevazilazi. Značenje pojma univerzalnih ljudskih vrijednosti, kao što su: ljubav, mir, saradnja, poštenje, radišnost, priznavanje dostojanstva drugog u svetosti života čovjeka, strpljenje, praštanje itd. - kao i univerzalno značenje negativnih osobina čovjeka, kao što su: pohlepa, lijenost, zavist, bijes, gordost, proždrljivost, požuda itd. – na kraju druge dekade 21. stoljeća ponovo postaju predmet razmišljanja i kritičkih rasprava o vrednotama, o materijalističkim i postmaterijalističkim vrijednostima - bilo povodom percepcije društvenih i imaginarnih značenja gledanja sapunica i serija, bilo povodom različite literature koja se bavi istim ili sličnim pitanjima. Navedimo još samo neka metodološka ograničenja: u toku anketiranja zapaženo je da odgovori na opća pitanja sadrže prilično visok udio nepostojećih odgovora. Za daljnja ukraštanja korištene su tri varijable: (1) spol, (2) fakultet i (3) godina studija. Ostale varijable iz oblasti općih pitanja prikazane su samo deskriptivno, bez problematiziranja metodološke kompleksnosti moguće usporedivosti dobijenih podataka i bez razmatranja širih dometa ovakve vrste *ad hoc* istraživanja koje nije ni zamišljeno niti aplicirano kao sistematsko longitudinalno istraživanje o percepciji ili recepciji ljudskih vrednota po uzoru na metodologiju anketnih istraživanja vrijednosti u svijetu (naprimjer „World Value Survey“ istraživanja koja su započeta 1980-81. godine). Mogući razlozi za navedena ograničenja su: nedostatak vremena i prostora za značajnija društvena istraživanja vrednota; okvir istraživanja i način anketiranja; nedovoljno precizirana terminologija; idiosinkratično razumijevanje pojedinih pitanja i strah od nerazumijevanja pozadinskih značenja „konstrukcije društvene stvarnosti“ kod ispitanika kao receptora, odnosno konzumenata jedne određene vrste kulturnih proizvoda koji se nalaze na medijskom tržištu.

LITERATURA:

1. Adorno, T. (2003) *Negative Dialectics*. New York: Continuum.
2. Alić, S. (2008) „Copy-paste kultura: Od mehaničke mlade do copy-paste kulture”, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, 109 God. 28 (2008) Sv. 1 (63-74)
3. Azurmendi, M. (1997) „*Identidad y violencia en suelo vasco*”, in *La berida patriotica*, Grupo Santilana de ediciones, S. A. Madrid
4. Amartya, S. (2006) *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, (*Issues of Our Time*), W.W. Norton & Company
5. Baudrillard, J. (2004) *Le pacte de lucidité ou l'intelligence du mal*, Editions Galilée
6. Baudrillard, J. (1976) *L'Échange symbolique et la mort*, éd. Gallimard, Paris
7. Becker, H.S. (2008) *Art Worlds*, The Regents of the University of California
8. Bourdieu, P. (1996) *Sur la télévision: suivi et Le champ journalistique*, Liber – Raisons d'agir, Paris
9. Dysernik, H (2008) “*Komparativistička imagologija: onakraj “imanencije i “transcendencije” djela*”, in *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, edited by: Davor Dukić, Zrinka Debord, G. (1999) *Društvo spektakla*, Arkzin, Zagreb
10. Filandra, Š. (2012) *Bošnjaci nakon socijalizma: O bošnjačkom identitetu u postjugoslavenskom dobu*, Sarajevo-Zagreb.
11. Gans, H. (1974) *Popular Culture and High Culture*, New York: Basic Books
12. Giddens A. (1998) *Europe in the Global Age*, Copyright © Anthony Giddens 2007.
13. Habermas, J. (2008) *Eseji o Europi* (s priložima Dietera Grimma i Hansa Vorlandera), Zagreb.
14. Harding, S. (1998) *Is Science Multicultural? Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies*
15. Haller, G. (2002), *Die Grenzen der Solidarität: Europa and USA im Umgang mit Staat, Nation und Religion*, Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin
16. Ihsanoğlu, E. (2006) *Kultura suživota* (A Culture of Peaceful Coexistence), Sarajevo
17. Klaić, B., (1978) *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb.
18. Marshall McLuhan, (1951) *Mechanical Bride, The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*; The Vanguard Press, NY; reissued by Gingko Press.
19. Mendras, H (1996), *Éléments de sociologie*, Armand Colin/Masson, Quatrième éditions, Paris

20. Moravski, S. (1990), *Sumrak estetike*, Polemos, Banjaluka,
21. *Ogledi o regionalnom identitetu* (ur), Dušan Ristić - Dušan Marinković – Žolt Lazar, Mediterran, Novi Sad, 2016.
22. Oguibe, O. (1995) „*Un discorso di ambivalenza: il pensiero postmoderno e l'arte contemporanea africana*“, In C. Christov – Bakargiev e L. Pratesi (a cura di), *Arte. Identità. Confini*, Edzioni Carte segrete, Roma.
23. Ortayli, I. (2009) *Drukčije razumijevanje Osmanlija*, Dialogos, Sarajevo
24. Petković, N. (2010), *Identitet i granica: hibridnost i jezik, kultura i građanstvo 21. stoljeća*, Zagreb
25. Svilar, P. (2011) *Medijska konstrukcija zapadnog Balkana*, Mediterran Novi Sad,
26. Syndram, K. U. (2008) “*Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup*“, in *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, edited by: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, Srednja Europa, Zagreb
27. Šic, A. (2012) *Problem društvene stvarnosti*, Mediterran, Novi Sad
28. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Sapunica>
29. <https://www.wikiwand.com/sr/Telenovela>

STUDENTS’S ATTITUDES TOWARDS THE RELATION BETWEEN THE TURKISH SOAP OPERAS AND THE AESTHETICALLY-MARKED SOCIAL BEHAVIOUR IN YOUTH

SUMMARY

We live in the era of a reality constructed by media. Today, the key access to media is political and commercial and even cognitive resources and social effects of the media can be both positive and negative in general. The scientific approach to the study of the serial program is still in the background, especially in the countries of the former Yugoslavia. In this paper the authors analyzed and empirically investigated the complex relationship between the TV series (soap operas) and social behavior.

Despite all the negative effects of passivity and commercialization of citizenry, which come with the process of neoliberal globalization, the analysis of Turkish soap operas may contribute to the cultural project of universality of elementary human values such as: love, peace, honesty, family harmony, solidarity, understanding and diversity of human experience. At the second stage of analysis, scientific re-

search of the Turkish soap opera can contribute to the relativization of certain stereotypes such as irreconcilable differences between Western and Eastern cultural values that are promoted and imposed by the television series and soap operas, as the dominant commercial media products over the past twenty years. This is particularly evident from the analysis of the impact of Turkish soap operas and the increase of the level of their audience in the media of former Yugoslavia, except Slovenia.

The general concept of diversity becomes particularly important in the former socialist countries such as Bosnia and Herzegovina, Serbia and Croatia.

For instance, T. Adorno found that the industrialization of the culture promotes art forms that encourage passivity, while avant-garde art forms encourage critical thinking and resist commercialization. Ferhat Günes, a Turkish scholar states that the content of the TV series may have a significant impact on family and relationships in it.

This paper will focus on the results of the research on students' attitudes towards the effects of Turkish soap operas on the social behavior in youth. The research sample consisted of a total of 300 students from the ten faculties at the University of Tuzla - Bosnia and Herzegovina. The research results support the hypothesis about the positive impact of Turkish television series, as was declared by the 77 percent of respondents, while 23 percent of respondents said that the effect of Turkish television series on the social behavior of young people is negative. According to the results, 82.5 percent of respondents believe that the television series encourage children and young people to become violent.

Based on the results of a survey we have pledged to imagery in the context of examining both the positive and negative effects of Turkish television series in youth behavior.

Keywords: Turkish series, social behavior, attitudes of students, influence of the media.

Adresa autora

Authors' address

Hariz Šarić

Zlatan Delić

Filozofski fakultet u Tuzli

hariz.saric@untz.ba

zlatan.delic@untz.ba